

IQTISODIY TARAQQIYOT JARAYONIDA SANOAT TARMOQLARINI
MODERNIZATSIYALASHNING INVESTITSION ASOSLARI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Tarmoqlar iqtisodiyoti kafedrası professori / Sh. Xolmo‘minov

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistri - Fayziev Jasur Xayrulla o‘g‘li

Annotatsiya: Ushbu maqolada iqtisodiy taraqqiyot jarayonida sanoat tarmoqlarini modernizatsiyalashning investitsion asoslari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zi: “yashil” iqtisodiyot, investitsiyalar, chet el investitsiyalari, moliyaviy aktivlar, risklar, ichki investitsiya, moliyalashtirish.

Annatation: This article talks about the investment foundations of modernization of industrial sectors in the process of economic development.

Аннотация: В данной статье говорится об инвестиционных основах модернизации промышленных отраслей в процессе экономического развития.

Ключевое слово: рынок капитала, международный финансовый рынок, активная интеграция, передовая международная практика.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi “2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PQ-4477-son Qarorida 2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish **strategiyasi** ishlab chiqildi va unda iqtisodiy taraqqiyot jarayonida sanoat tarmoqlarini modernizatsiyalash chora tadbirlari keltirib o‘tilgan.

O‘zbekiston milliy iqtisodiyotining rivojlanishida iqtisodiy tarmoqlarning kengayishi, mulkchilik shakllarining ortishi va qo‘shma korxonalarining salmog‘ini o‘sib borishiga katta investitsiyalar jalb qilinmoqda. Yonilg‘ienergetika majmuasi, mashinasozlik, metallurgiya, kimyo majmuasi, engil sanoat, sanoatning oziq-ovqat va qayta ishlash tarmoqlariga safarbar etilgan yirik miqyosdagi investitsiyalar import o‘rnini bosuvchi ishlab chiqarishni barpo qilish va yangi mahsulotlar turlarini o‘zlashtirish bilan bog‘liq bo‘ladi. Keyingi yillarda transport majmuasiga, kommunikatsiyalarga, ijtimoiy sohaga, shu jumladan ta‘lim sohasiga investitsiyalar tobora ko‘payib bormoqda. Bunday tuzilmaviy o‘zgartirishlar jahon xo‘jaligiga kirib borish, mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘shishiga erishish imkoniyatlarini yaratadi.

Hozirgi davrda "investitsiyalar" tushunchasi, aksariyat hollarda keng ma‘noda ishlatilmoqda. Iqtisodiy fanlarning turli tarmoqlarida, amaliy faoliyatning turli yo‘nalishlarida investitsiyalashning maqsadlari, sohalar

xususiyatlari, safarbar etilish ob'yektlari, harakat yo'nalishlaridan kelib chiqib va ahamiyatiga qarab "investitsiyalar" tushunchasi o'ziga xos ma'noda ishlatiladi. Moliyaviy nuqtai nazardan ularning mazmuni va mohiyatini aniq belgilash muhim vazifa hisoblanadi. Faqat kapitalni yo'qotish riski mavjud bo'lgan pul shaklidagi investitsiyalar yangi aktivlarni vujudga keltiradi.

Investitsiyalarning mulkiy shaklidagi moddiy va nomoddiy ne'matlar va ularga bo'lgan huquqlarni iqtisodiy va boshqa faoliyatlarga jalb etish esa, ishlab chiqarish va noishlab chiqarish sohalarida, investitsiyalar evaziga barpo etilgan aktivlarni ishlatishdan dalolat beradi. Moliya nazariyasiga ko'ra, investitsiyalar bo'lajak natijalarni qo'lga kiritish maqsadida, mohiyatan hozirgi xarajatlarni bildiradi. Investitsiyalar noaniqlik ehtimoli bo'lgan va kelgusida kutilayotgan qiymatga kapitalning aniq bugungi qiymatini almashtirishdan iboratdir. Buning dalili sifatida investitsiyalarning safarbar etilishida ularning ongli ravishda aniq va noaniq bo'lgan risklar bilan bog'lanishini keltirish mumkin. Ko'pgina hollarda "investitsiyalar" tushunchasi iqtisodiy va boshqa faoliyat ob'yektlarini kiritiladigan moddiy va nomoddiy ne'matlar hamda ularga doir huquqlar tarzida ta'riflanadi. "Chet el investitsiyalari" tushunchasiga ta'rif berishda ham xuddi shu ma'no nazarda tutiladi, lekin bu o'rinda ularning qonuniy huquqliligi va maqsadiga ko'proq urg'u beriladi.

O'zbekiston Respublikasining "Chet el investitsiyalari to'g'risida"gi qonunida O'zbekiston Respublikasi hududida chet ellik investorlar tomonidan qonun xujjatlariga zid bo'lmagan tadbirkorlik va boshqa faoliyat turlari ob'yektlariga aksariyat foyda (daromad) olish maqsadlarida kiritiladigan moddiy va nomoddiy ne'matlar hamda ularga doir huquqlarning jami turlari, shu jumladan, intellektual mulkka bo'lgan huquqlar, shuningdek chet el investitsiyalaridan olinadigan har qanday daromad chet el investitsiyalari sanaladi.

Bu o'rinda shuni ta'kidlash joizki, investitsiyalarning harakatidan kelib chiqib zamon va makonining almashtirilishi va o'z iqtisodiyotga kirib borishi namoyon bo'ladi. Investitsiyalarning turli shakllarda o'zga iqtisodiyotlarga kirib borishi yangidan investitsiya faoliyatini yo'lga qo'yishda, ularning turi va shakllaridan qat'iy nazar, yangitdan safarbar etilishini va bog'lanishini bildiradi. Odatda makroiqtisodiy darajada investitsiyalar deyilganda ishlab chiqarish vositalarini takror ishlab chiqarishga, yangi uy-joy binolarini, tovar zahiralari ko'paytirish va shu kabilarga yo'naltirilgan xarajatlarning bir qismi tushuniladi. Shunday qilib, bu o'rinda yalpi ichki mahsulotning joriy davrda iste'mol qilinmagan, kapitalni o'stirishga yo'naltirilgan qismi nazarda tutiladi. Ayrim iqtisodchilar esa investitsiyalar - bu pul mablag'lari sarflari bo'lib, daromadning joriy iste'molga emas, balki pirovard maqsadi kelajakda yanada yuqoriroq

daromad yoki ijtimoiy samara topishdan iborat bo'lgan jami ijtimoiy yoki yakka kapitalni takror hosil qilish uchun foydalaniladigan qismi deb qaraydilar.

Umuman olganda, iqtisodiyotda investitsiyalar kapitalning jamg'arilish jarayonidir. Moliya nazariyasida investitsiyalar real yoki moliyaviy aktivlarni olishdan dalolat beradi va kelajakda kutilgan daromadlarga erishish maqsadlarida qilingan hozirgi xarajatlardan iboratdir. Boshqacha aytganda investitsiyalar hozirgi muayyan kapital qiymatini kutiladigan, kelajakdagi noaniq qiymatga almashishni bildiradi. Shundan qilib, zamonaviy moliya nazariyasida investitsiyalar bugungi muayyan qiymatni kelajakdagi ehtimoli bo'lgan noaniq qiymatga almashtirishni anglatadi. So'nggi ta'rifda investitsiyalarning mazmuni va mohiyatining asosiy mezonlari tarzida kelgusi manfaatlar hamda investitsiyalar bilan bog'liq risklar ta'kidlab ko'rsatilgan. Masalan, P. Masse investitsiyalash bugungi ehtiyojlarni qondirishni investitsiya ne'matlari yordamida kelajakda kutiladigan qondirishga almashtirish harakatidan iborat deb hisoblaydi.

Bu esa investitsiyalar faqat ishlab chiqarishni ko'paytirish, qoplash, kengaytirish, yangilash va texnika bilan qayta qurollantirishga yoki asosiy kapitalga yo'naltiriladi degan fikrlarni bildirmoqda. Chindan ham, harakatlar yo'nalishlari nuqtai nazardan almashtirish, kengaytirish, qurollantirish, fondlar tarkibini yangilash va boshqalarni ko'rish mumkin. Shu ma'noda, bu fikrning tasdig'iga dalil sifatida investitsiyalarning sof va eskirishni qoplash investitsiyalariga tasniflanishi, ularning jamlanib yalpi investitsiyalarni hosil qilishini keltirish mumkin.

Bular bilan bir qatorda, investitsiyalar boshqa aktivlarni, xususan, nomoddiy, aylanma aktivlarni shakllantirishga yo'naltirishini ham nazardan soqit qilmaslik kerak. Shu munosabat bilan ularni safarbar etish va bog'lash ob'yektlariga mol-mulk, moliyaviy vositalar, nomoddiy va intellektual boyliklar kiritilgan.

Bevosita investitsiyalar esa iqtisodiy subyektning ustav kapitaliga daromad topish va xo'jalik yurituvchi subyektning boshqarishda ishtirok etish huquqini olish maqsadlarida kiritiladigan investitsiyalardir. Ular resurslarni yangi loyihalarga jalb qilish, zamonaviy texnikalarni kiritish, moliyaviy vositalarni xarid etish, ya'ni aksiyalarni sotib olish, qo'shilish, qo'shib olish, mavjud kapitalni xarid etish va boshqa yo'llar orqali amalga oshiriladi.

Portfel investitsiyalar moliyaviy resurslarni diversifikatsiya asosida portfelni shakllantirish bilan bog'liq va investorning aniq bir investitsiya maqsadlariga yoki uyg'unlashgan maqsadlariga erishish uchun xizmat qiladigan urli boyliklarning bir butun qilib yig'ilgan majmuidan iborat. Annuitet investorga muntazam ravishda belgilangan muddatlarda muayyan daromad keltiruvchi investitsiyalardir.

Investitsiyalash sub'yektlari nuqtai-nazaridan investitsiyalarni xususiy, korporativ va davlat investitsiyalariga ajratish mumkin. Investitsiyalarni mazmun va mohiyatini aniqlovchi asosiy mezon sifatida, ularning makon va zamonda harakatda bo'lishidan kelib chiqib, kelgusidagi manfaatlar va ularga erishish bilan bog'liq bo'lgan risklar tashkil etadi. Investitsiyaning mohiyatini yanada to'laroq ochib berish uchun O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonuniga muvofiq ularning tasnifini, shuningdek, bu masala bo'yicha iqtisodiy adabiyotlarda mavjud bo'lgan qarashlar va nuqtai nazarlarni ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Xorijiy investitsiyalar ichki investitsiyalardan farqli holda tashqi moliyalashtirish manbaiga kiradi. Xorijiy investitsiyalar qo'shma korxonalar tashkil etish, xorijiy investorlarga to'liq tegishli bo'lgan korxonalarni yaratish, xususiylashtirishda qatnashish, xorijiy sheriklar bilan bank tuzish, qimmatli qog'ozlarni sotib olish, er va boshqa tabiiy resurslardan foydalanish huquqiga ega bo'lish, erkin iqtisodiy hududlarda faoliyat olib borishda juda katta va muhim ahamiyatga egadir.

Xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikning muntazam ravishda kengaytirib borilishi, uzoq muddatli investitsiyaviy qarzlarning va to'g'ridanto'g'ri xorijiy investitsiyalarning jalb etilishi O'zbekistondagi Inqirozga qarshi choralar dasturida etakchi o'rin tutadi.

Xorijiy investitsiyalarni jalb etish muhimligini e'tirof etish barobarida uning iqtisodiy mohiyatini anglab etish maqsadga muvofiqdir. Chet ellik investorlar asosan daromad (foyda) olish maqsadida tadbirkorlik faoliyati va qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa turdagi faoliyat ob'yektlariga qo'shadigan barcha turdagi moddiy va nomoddiy boyliklar va ularga doir huquqlar, shu jumladan, intellektual mulkka doir huquqlar, chet el investitsiyalaridan olingan har qanday daromad O'zbekiston Respublikasi hududida chet el investitsiyalari deb e'tirof etiladi.

Xulosa:

Mamlakatimizda iqtisodiy islohotlar va yangilanishlarni bosqichma-bosqich asta-sekinlik bilan amalga oshirish va bu jarayonda davlatning bosh islohotchi vazifasini bajarishi mamlakatimizning bozor iqtisodiyotiga o'tishida o'ziga xos turtki bo'lib hisoblanadi. Bu jarayon investitsiyalarni jalb qilish va ularni boshqarishni tartibga solish borasida ko'plab yangi va mamlakatimiz iqtisodiyoti uchun muhim qarorlar qabul qilishni talab qiladi.

Lekin, iqtisodiyotimiz tarmoqlaridagi investitsiya faoliyatni to'g'ri yo'lga qo'ymasdan, investitsiyalarni jalb qilish va samarali o'zlashtirish ishlarini amalga oshirmasdan, investitsiyalarni to'g'ri boshqarmay turib iqtisodiyotni barqaror

o‘stirish, asosiy kapitalni yangilanishiga va ko‘payishiga, butun investitsion- sohada tarkibiy o‘zgarishlarga erishib bo‘lmasligi aniq ko‘rinib turibdi. Aynan ushbu natijalarga erishishda biz dissertatsiyamizdagi takliflar va tavsiyalarni ko‘rsatishni lozim deb topdik.

O‘zbekistonda investitsiyalarni jalb qilish va ularni boshqarishda yangi usullarni joriy qilish bo‘yicha bajarilgan ilmiy ishlar juda kam. Investitsiyalarni jalb qilish va ularni boshqarish usullarining o‘ziga xos xususiyatlariga yetarlicha ilmiy yondashilmagan. Ushbu holat magistrlik dissertatsiya ishi mavzusining dolzarbligi belgilaydi.

Investitsiyalar uchun zaruriy moliyaviy manbalarni topish iqtisodiy o‘shish shartiga aylangan. Bu esa birinchi nabvatda iste‘mol va jamg‘arma nisbatiga bog‘liq. Ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotiga o‘tishda, o‘z modelini amalga oshirayotgan O‘zbekiston investitsiyalarni moliyalashtirishning samarali usullari, mexanizmlari va vositalarini izlashda davom etmoqda. Iqtisodiyotning barcha mulkchilik sektorlari doirasida investitsiya faoliyatining kuchayishi investitsiya loyihalarini baholash va tanlovni o‘tkazishni takomillashtirish, investitsiyalash uchun zarur bo‘lgan ishonchli moliyaviy manbalarni izlab topish bilan bog‘liq bir qator muammolarni hal qilish zaruriyatini ko‘ndalang qilib qo‘yadi. Mamlakat investitsiya faoliyatida ayniqsa xorijiy investitsiya ishtiroki kuchayishi bilan bu masalalar ahamiyati oshib boradi

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi “2019 — 2030-yillar davrida O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” PQ-4477-son Qarori.

2. Вахабов А.В, Разикова Г. —Модернизация экономики|| Учебное пособие.-Издательство—ИҚТИСОД-МОЛИЯ||,2014.-Стр. 62,91,109,129,144..

3. Jahon moliyaviy – iqtisodiy inqirozi oqibatlarining oldini olish va respublikaning barqaror rivojlanishini ta‘minlash borasida amalga oshirilayotgan ishlar. Barqaror iqtisodiy rivojlanishning istiqboldagi ustuvor yo‘nalishlari va 2010 yilgi makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarga erishish omillari hamda dolzarb masalalari // Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari rahbarlarining mintaqaviy seminari materiallari. T.: 2010.

4. Ахметзянов И. Р. Анализ инвестиций: методы оценки эффективности финансовых вложений. — М.: Эксмо, 2007. — 272 с.

5. Бродский М.Н., Костенко СИ. Инвестиции как источник конкурентоспособности //Учение записки Института права С.Петербургского государственного университета экономики и финансов./Под ред. А.А.Ливревского. 2001. Вип. 6. С.95.,.

6. Бирман Г., Шмидт С. Капиталовложения: Экономический анализ инвестиционных проектов / Пер. с англ. Под ред. Л.П. Белих. - М.: ЮНИТИ-ДАНА,2003.-631с..

7. <http://www.mf.uz> - O‘zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi veb portali.

8. www.strategy.uz. “Taraqqiyot strategiyasi markazi” Axborot xizmati.

9. www.lex.uz